

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1\(41\).316173](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1(41).316173)

УДК 744

Андрій Сечко

ТАТУЮВАННЯ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Тату є невід'ємною частиною людської культури: одним з перших проявів креативу та творчих зусиль у людини як виду; воно мало і має провідне місце в багатьох традиціях народів світу. Але зараз, ставлення суспільства до татуювання та людей, які мають малюнки на тілі – негативне, як до маргінального та антисоціального явища. Це пов'язано із тим, що татуювання, дійсно, довгий час не сприймалося, через своєрідні естетичні переконання та релігійні заборони.

Ключові слова: татуювання, оголеність, тілесність, образотворче мистецтво, культура.

Метою статті є реабілітація татуювання як жанру образотворчого мистецтва, який приніс багато в культурологічний розвиток людства та визначення його місця в наш час, як сучасного мистецтва й як артефакту культурної спадщини, дослідження чого в більшій мірі розкриє розуміння історії культури.

Сприймати свою тілесність людина почала, щонайменше, за часів верхнього палеоліту. Про це свідчать спроби відтворення власного тіла у примітивних малюнках та скульптурі, а також, спробах видозмінювати його (див.: [Радченко]). Поруч із поняттям тілесності, існує поняття оголеності – природного стану тіла, без одягу, прикрас тощо. З плином часу ставлення до нагої змінювалося: античний світ не сприймав оголеність як щось сороміцьке. Більше того, у Давній Греції голе тіло трактувалося як вершина естетичної форми, яке не потребує приховування, декорування чи будь-якого іншого втручання. «У своїх описах грецький історик [Геродот] не приховує величезної гордості за те, що його народ <...> не практикує варварські звичаї на кшталт татуювання» – зазначає антропологиня Алессандра Кастеллані [Кастеллані 2024: 25]. З цього стає зрозуміло, що про практику тату не могло бути й мови. До того ж постійні напади зі сторони кочових племен-язичників, які мали татуювання, ще більше підсилило нелюбов греків до цієї практики. Через ці війни з кочовиками, античні в'язниці були заповнені людьми з тату. На нашу думку, звідси на європейському континенті і поширилася масово стійка конотація: «Тату – в'язниця/маргінал».

У середньовіччі християнський догматизм, який трактував тіло, як Божий подарунок – витіснив тату ще далі на периферію глобальної культурної системи; воно практикувалося лише серед «диких» автохтонних племен та майже не з'являлось в межах домінуючої культури.

Втім, до того як на татуювання почалося «полювання», воно було розповсюдженом явищем в країнах східної Азії: Японія та Китай, західної Азії: Месопотамія (сучасний Ірак), серед племен Північної Америки – ескімоси й індіанські племена та Південної – Перу, Мая, Інкі тощо. Скіфи, сармати, ассирійці, давні єгиптяни, представники Латенської культури –

кельти та інші представники індоєвропейської сім'ї, також були добре знайомі з татуюванням. У 1947–1950 роках, під керівництвом археолога та антрополога з Харкова Сергія Руденка, археологічна експедиція в районі гірського Алтаю, знайшла пазирицькі захоронення, які стали достовірними доказами наявності тату-традиції у скіфів. Свої тату також були й у корінних народів Сибіру.

Татуювання, як елемент, який має мінімальні відмінності, на кшталт соціального значення, сакрального смислу, форми або способу нанесення в різних традиціях, має певні архетипні особливості спільні для усіх, такі як геометричні фігури, спільні символи, стилі тощо. У цьому сенсі – тату саме є архетипічним символом, який був присутнім у житті кожного народу й культури, і є історично близьким та природним для усіх сучасних людей. Як вже було зазначено, у народів, які проживали на території сучасної України – татуювання теж мало знакове місце, що підтверджується численними археологічними знахідками та письмовими документами.

У статті С. Кончи «Якими ми були 1000 років тому (рання Русь очима східних авторів). Частина перша» викладена згадка арабського мандрівника та письменника X ст. Ібн-Фадлана, яка дає русинам таку характеристику: «...Хорообрі й мужні, високі на зріст і стрункі <...> Від края нігтів декого з них до самої шиї можна бачити зібрання картин (= татуювання): дерев і тому подібного» [Конча 2016]. Який сенс вони несли для русинів, точно невідомо, але ця сама тенденція, навіть у більшій мірі, простежувалась у скіфських племенах. Притаманний їм «звіриний» стиль, вельми відомий у світі. І мав ритуальний та, за словами Геродота, шляхетний характер. Схожа семантика зображень характерна для єгипетського татуювання.

Якщо говорити про часи, в які підіймалися питання української державності, то існує твердження, що козаки мали на своєму тілі татуювання. Існує безліч трактувань назви особливої касты козаків – характерників, зокрема, думка мовознавця Афанасія Критенка, який приписує слову «характер» грецьке походження, що з'явилося в ужитку в XVII ст. «Означало тавро, літеру, чаклунський знак. Характером називали нанесене на тіло татуювання» [Чембанюк 2022]. Нажаль неможливо перевірити це твердження через відсутність доступу до відповідних словників, але на цю інформацію посилаються деякі інтернет-джерела. Також не варто забувати кочові племена, які в різний час проживали на українських землях, вели свій побут та продукували власну культуру, впливаючи на культурогенез цих територій.

Першими, хто повернув татуювання, після довгої паузи, на огляд широких мас (XV ст.), були моряки, які під час своїх рейсів знайомилися з традиціями племен, про які розповідали в цивілізованому світі з використанням замальовок, фотографій й татуювання на власному тілі. Привезена з-за моря новинка швидко почала викликати інтерес серед людських мас, у чому деякі підприємці та відчайдухи побачили можливість заробітку, шляхом створення вистав та різновидів маскультних театрів, в яких демонструвалися туземці з тату, татуйовані місцеві жителі, які бачили

заморські країни й отримали там відмітини за власним бажанням або з примусу. Це, в свою чергу, сприяло розвитку ще однієї тенденції, адже там де є попит народжується пропозиція. Оскільки суспільство потребувало татуювані тіла, то виникла потреба в людях, які ці татуювання вмітуть наносити, так і з'явилися перші тату-майстри.

Так татуювання в межах XVII–XIX ст. знову з'явилося на глобальній карті світу, що породило велику кількість суперечок та досліджень, передусім про походження цієї практики, психологію людей, які їх наносять та низку інших, насамперед пов'язаних з роботами доктора Чезаре Ломброзо та його послідовників. Останні трактували тату як ознаку духовного виродження. Проте багато пізніших досліджень спростовують науковість їхніх суджень. Починаючи з XIX ст., татуювання відкидає конотацію, наведену кримінологами, ставши популярним у колах світових еліт. Тату-майстри отримують медійність та статус митців, а тату – статус мистецтва.

В наш час оголеність набула нових смислів та змінила ставлення до себе. Лінда Ноклін, феміністка та фахівчиня з історії мистецтв, так окреслює своє ставлення до цього: «Мені подобається будь-яка нагота, аби вона не була класичною <...> Я згодна з Бодлером ... який казав – класична нагота є мертвою, нікуди від цього не подітись...» (цит. за: [Кастеллані 2024: 7]). Зараз люди усвідомлюють, що власне тіло не може бути суспільною власністю, тому багато хто використовує тату в якості прикраси, не зважаючи на все ще наявний певний рівень засудження або нерозуміння з боку оточення, якого, варто зазначити, останнім часом стає все менше. Вибір модифікувати своє тіло, як раз таки пов'язаний із бажанням позбутися природної однаковості, заявити про свою індивідуальність та надати класичній оголеності нового естетичного забарвлення. Новій хвилі популяризування тату ми завдячуємо поп-культурі. Багато медійних персон мають велику кількість тату. Це зробило популярним татуювання і серед фанатів цих виконавців, в певній мірі, не так через симпатію до самого зображення, як до персони, творчості або ідеології.

Ми вже переконалися, що татуювання має велику історію. Початок якої на рівні, а можливо і старший за печерний живопис. Але, знаючи це, ми зіштовхуємося з питанням: «Чому, тоді, в такому випадку, тату не досліджується в такій мірі, як інші види мистецтва?»

Тату не визнають естетично привабливим, натомість, вважають його відразливим. Ясна річ, це питання розглядають суто в контексті людського тіла, тобто продукують свою суб'єктивну думку стосовно тіла та його модифікацій, а не самого малюнку чи композиції. І, в цілому, це правильний підхід, бо татуювання це все ж таки мистецтво прикрашати тіло, а значить – своєрідний вид прикладного або декоративно-ужиткового мистецтва. Просто, в нашому випадку, декорується людське тіло. Але, якщо ми уявимо або й фізично перенесемо тату за межі людського тіла, тоді на аркуші паперу чи полотні відразливе та неестетичне тату перетворюється в чудовий малюнок або картину, графіку чи живопис. Адже тату дійсно містить в собі

елементи того й іншого. Татуювання може бути примітивним, виконаним без тіней та кольору, може бути різнобарвним та формувати цілу композицію. Для нанесення тату на тіло майстрові потрібні пігменти (фарби), голки, машинка й інші інструменти так само, як і живописцю та скульптору потрібні спеціальні інструменти для своєї роботи. Беручи до уваги, що майстер використовує фарби (рідкі матеріали), виходить, що тату – це своєрідний різновид живопису, хоча класичні та більш розповсюдженні тату все ж таки нагадують графічні малюнки.

Доповнюючи вже сказане – тату, окрім власних автентичних стилів, користується й вже давно відомими. Татуювання може бути виконаним як в стилістиці реалізму, так і сюрреалізму, імпресіонізму та навіть кубізму й абстракції. Те саме стосується і жанрів. Малюнок на тілі може бути: портретом, натюрмортом, пейзажем тощо. Це означає, що розглядаючи тату, ми маємо ставитися до нього, не як до окремого жанру, умовного живопису, а як до окремого виду образотворчого мистецтва, який подібно скульптурі або тому же живопису використовує різні жанри та етапи розвитку (стилі), та який на додачу має свої власні течії й відгалуження.

Мистецтво виконує кілька функцій: дарує естетичне задоволення споживачам та несе певне послання. Так само й татуювання, принаймні в сучасній його формі, існує для задоволення цих двох завдань. Переважна кількість сучасних професійних татуювань виконані в якісній манері, мають гарний вигляд та відповідають усім естетичним нормам. Нерідко люди з тату користуються ними як брендом для привертання уваги та підняття цікавості до своєї персони, працюючи, наприклад, у медіа або сфері моди. У такому випадку тату виступає ніби постійним боді-артом. Але, здебільшого, татуювання покликане задовольняти естетичну потребу власне носія. В такому випадку татуювання може не бути виставлене на загальний огляд.

Окрім естетичного смислу татуювання також відіграє роль медіума ідентичності – той чи інший малюнок виражає різний семантичний сенс. Здебільшого тату несе певний зміст, посил, нагадування тощо для самого носія татуювання, тому важко подається тлумаченню за уже існуючою системою знаків та символів. Сьогодні татуювання позиціонується нехай не як маргінальний, але як знак, притаманний субкультурам та представникам різних суб'єктних течій. Безумовно так воно і є – тату дійсно часто слугує ознакою того, що носій належить до певної групи або симпатизує конкретній ідеології, але є люди, які далекі від наслідування або субкультур. Вони часто прикрашають своє тіло мудрованими малюнками та написами (див.: [Вербицька 2009]). Часто для того, щоб підкреслити свій статус, суспільне положення, чи, як уже згадувалося, закарбувати щось на згадку.

В якості дослідницького матеріалу татуювання як артефакт дає багато інформації про історію людства. За допомогою тату, наприклад, можна відстежувати шляхи міграції кочовиків, досліджуючи мумії, із відмітками на тілі, які були не притаманні для певного регіону. Тому татуювання є невід'ємним джерелом знань, який нічим не поступається умовним

історичним документам або наскальному живопису чи петрогліфам, та є важливою культурною пам'яткою.

Висновки. З огляду на наведені дані ми можемо констатувати, що як об'єкт історичного аналізу татуювання несе великий інформативний доробок; більш глибоке його вивчення наблизить дослідників до повнішої картини світу та розуміння деяких соціальних взаємин, устрою та вірувань давніх цивілізацій та культур, а також допоможе у взаємодії з аборигенами, які живуть зараз. Більше того татуювання як спільний елемент для багатьох народностей може виступати певною ланкою, яка поєднає сучасні, не схожі між собою культури (див.: [Марті 2010]). У сучасному світі з'явилася тенденція відновлення та повернення давніх традицій (національне відродження), які стосуються зокрема і татуювання, і це може допомогти в подальших наукових дослідженнях та побудові міжнародних відношень.

За тисячі років свого існування, татуювання змінювалося та вдосконалювалося, дійшовши до свого теперішнього вигляду – мистецтва, що визнане у всьому світі, якому відведена окрема ніша в сучасній культурі та аксесуару, який найкраще з усіх представлених може охарактеризувати носія. Тату – це можливість проявити себе, свою позицію, бути реакцією на якісь події, яку людина може обрати незалежно від свого статусу. Зараз тату можна назвати символом покоління, адже, не зважаючи на неоднозначне ставлення до нього, все більше людей воліють зробити собі цю модифікацію, видозмінюючи поняття наготи. Оскільки тату є самостійним видом образотворчого мистецтва, воно має власний великий інструментарій та розмаїття жанрів, стилів, типів, які заслуговують окремої класифікації і які можуть задовольнити естетичні та смислові побажання будь-якої людини.

Список використаної літератури

- Вербицька, О. (2009) *Тіло як текст: семіотика постмодерністичного розуміння*, у: *Вісник Львівського Університету: Серія Філософські Науки*, вип. 12, сс. 85–91.
- Кастеллані, А. (2022) *Соціальна історія татуювань*, пер. Г. Залевської, Київ, видавництво Анетти Антоненко, 184 с.
- Конча, С. (2016) *Якими ми були 1000 років тому (рання Русь очима східних авторів)*. URL: https://texty.org.ua/articles/13247/Jakymy_my_buly_1000_rokiv_tomu_ranna-13247/.
- Марті, Й. (2010) *Тіло як культура. Татуювання тіла та процеси глобалізації*, у: *Народна творчість та етнографія*, Київ, видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, № 3, сс. 122–128.
- Радченко, Г. Ю. *Татуювання у стародавньому світі*. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/7551/1/%d0%a0%d0%b0%d0%b4%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf>.

Чебанюк, О. (2022) *Козаків-характерників боялись усі вороги*. URL: https://m.gazeta.ua/articles/history-newspaper/_kozakivharakternikiv-boyalis-usi-vorogi/1096033.

Andrii Sechko

TATTOOING: CULTURAL SIGNIFICANCE

Tattoos are an integral part of human culture: one of the earliest manifestations of creativity and artistic efforts in humans as a species; they have held and continue to hold a prominent place in many traditions around the world. However, society's attitude toward tattoos and individuals with body art is currently negative, viewing it as a marginal and antisocial phenomenon. This perception is due to the fact that tattoos have long been disregarded because of specific aesthetic beliefs and religious prohibitions.

Keywords: *tattoos, nudity, corporeality, visual art, culture.*

References

- Verbytska, O. (2009) *Tilo yak tekst: semiotyka postmodernistychnoho rozuminnia* [The body as a text: The semiotics of postmodern understanding], in: *Visnyk Lvivskoho Universytetu: Seriya Filosofski Nauky*, 12, pp. 85–91.
- Castellani, A. (2022) *Sotsialna istoriia tatuuvan* [Social history of tattoos] (G. Zalevska, Trans.), Kyiv, vydavnytstvo Anetty Antonenko, 184 p.
- Koncha, S. (2016) *Yakymy my buly 1000 rokiv tomu (rannia Rus ochyma skhidnykh avtoriv)* [What we were like 1000 years ago (Early Rus through the eyes of Eastern authors)]. Retrieved from https://texty.org.ua/articles/13247/Jakymy_my_buly_1000_rokiv_tomu_ranna-13247/
- Marti, J. (2010) *Tilo yak kultura. Tatuuvannia tila ta protsesy globalizatsii* [The body as culture: Body tattooing and globalization processes], in: *Narodna tvorchist ta etnohrafiiya*, Kyiv, vydavnytstvo IMFE imeni M. T. Rylskogo NAN Ukrainy, (3), pp. 122–128.
- Radchenko, H. Yu. (n.d.). *Tatuuvannia u starodavnomu sviti* [Tattooing in the ancient world]. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/7551/1/%d0%a0%d0%b0%d0%b4%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf>.
- Chebaniuk, O. (2022) *Kozakiv-kharakternykyv boialys vsi vorohy* [All enemies feared the Cossack sorcerers]. Retrieved from https://m.gazeta.ua/articles/history-newspaper/_kozakivharakternikiv-boyalis-usi-vorogi/1096033.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024

Стаття прийнята 07.06.2024